Negyedik évfolyam. *1890.* *5 füzet.*

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

Május.

SZAMOSÚJVÁRTT,
TODORÁN ENDRE „AURORA“ KONYVNYOMDÁJA.
1890.

Tartalom.

Dr. Réthy László: A magyar-örmények.
Dr. Molnár Antal: Nagy-Örményország helyrajza. III.
Govrik Gergely: Mechithár és a bécsi mechitháristák. II. — Képpel. —
Ávedik Lukács: Cámeller György alapitványa.
Bárány János: Az új örmény énekeskönyv.
Markovich Jakab: Felső Armenia. I.
Szongott Kristóf: Négy világrészből. III.
Esztegár László: Az örmény népdalnokok. II.

Kisebb közlemények:

Örmény családnevek.
Hány örmény van a kerek földön?

Irodalom és művészet.

Az európai sajtó az örményekről.
Ádámeán Hamlet szerepében.
Örmény színtársulat Bákuban.

Közgazdasági élet.

Állattenyésztés az új-bájázedi kerületben.
Anatoliai vasút.

Mi újság az örmény világban?

Katholikus missziók.
Hogy szedik az adót Törökországban?

Մխիթար աբբայ. Mechithár apát.

A magyar örmények.

Irta: Dr. Réthy László.*)

Azon idegen népfajok között, melyek Magyarországon maguknak új hazát találtak, a magyarokul ismert görögök mellett első sorban az örmények azok, kik bár ősi nevöket megtartották: a magyar nemzettel annyira összeforrtak, hogy annak törekvéseiben egyértelműen vesznek részt, jó és balszerencséjében osztakoznak, egyszóval nemzetünk kiegészitő részét képezik.

Az örményeket a magyar nemzet réges régen ismeri, s ha tekintetbe veszszük azt, hogy volgamenti őshazánk területén XI—XII. századbeli örmény emlékeket constatáltak s még inkább, hogy már árpádkori kútfők Magyarországban lakó örményekről tudnak, bizvást feltehetjük, hogy elődeink még az őshazában érintkeztek örményekkel s a honfoglaló magyarokat vándorútjokban iparos és kereskedő örmények is kisérték.

Az örmények, mint kereskedők, a középkorban az egész keleten el voltak szóródva, s Magyarország megalakulásával nálunk is mindinkább helyet foglaltak s azóta szakadatlanul nyomukra is találunk.

Kézai említi (Szabó K. ford. Függelék. A jövevény nemesekről. 19. §.), hogy az idegen származású családok között örmények is voltak; más adatok mint tömegesebb városlakókat ismerik őket. Igy az Árpádkorban Esztergom lakosságának egy része örmény volt (Armeni Strigonii.

*) Mutatvány szerzőnek a »Magyar társadalom« czim alatt közelebb megjelenő művéből.

Czinár 20.), a kik, mint az egykorú magyarországi olaszok, szaraczének, kereskedelemmel foglalkoztak.

Az örmények mint városlakók s keresztények, hamar összevegyültek a magyarsággal, ugy hogy az örmény név, mint nemzetnév a fenn említett adatokon kívül soká elő nem fordúl. De hogy az első emlékezések óta folyton laktak örmények hazánkban, azt személynevekből tudjuk.

Budán 1415-ben egy Jakab nevű polgár, Márton nevű örménynek (Armenus) 600 forinton (mai értékben körülbelől 10,800 frt.) adta el házát. 1432-ben Pest város előljárói közt találjuk Örmény Egyedet mint esküdtet, Hunyady Mátyás fényes udvarában pedig Ermény István, mint budai várparancsnok szolgálta a királyt. (Salamon F. Budapest története.)

E nehány adatból is látszik, hogy ez eszes, vállalkozó és alkalmazkodni tudó népelem, mily régen s mily különböző irányban érvényesítette magát a magyar társadalomban.

Örményeket, mint nemeseket a későbbi nemesi lisztákban is gyakran találunk. Igy a gyulafehérvári káptalan s a kolozsmonostori convent levéltáraiban 1609, 1628, 1649. stb. évekből.

Az örményeknek egy középkori bevándorlását hozzávetőleg datálni tudjuk. Miklós esztergomi érseknek egy 1453-ik évi levele szerint ugyanis Tolmácson a vöröstoronyi szorosnál örmény püspökség volt s püspökül Márton van megnevezve: Venerabilis in Christo Pater frater Martinus praedicta gratia Episcopus Armenorum de Tulmachy noster suffraganeus. *)

A tolmácsi örmények Erdélyben Havaselvéről jöttek s pedig Árgesből, mely Hasdeu szerint örmény telep volt s a gyönyörű árgesi templom is, melyet a monda a görög Manole mesterrel építtet, tulajdonképen az örmény művészet egy remeke oláh földön.

A tolmácsi örményekről ez adaton kívül más irott emlékünk nincs, de Márton püspök pecsétnyomója, melyet

*) Jos. Car. Eder Exercitationes Diplomaticae. Fol. Lat. 2242. a M. N. Múz. levéltárában.

Barsmegyében találtak s néh. Ipolyi Arnold püspök tulajdonát képezte, a m. n. múzeum kincsei közt őriztetik.

Az az örménység, mely ma Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szt.-Miklós stb. erdélyi városokat népesíti s az örmény liturgiájú katholikus egyházban él: 1672-ben Apaffy Mihály erdélyi fejedelem korában költözött be Moldvából. Az új örmény bevándorlók is csakhamar egész tömegükben megmagyarosodtak s utódaikat a magyar társadalom mindazon terén meglátjuk, melyek nemzetünk életében haladást és emelkedést jelentenek.

Hogy az örménység részvételét a közös nemzeti törekvésekben kellőleg feltüntessem, a részletekbe kell mennem s egyenként kell felsorolnom azokat a kiváló neveket, melyeket társadalmunknak az örmény nemzet adott.

Mai főrendű családaink között, hol a haza körül szerzett érdemekért minden magyarországi népelem képviselve van, nem hiányzik az örmény sem.

Ez örmény származású főnemesi családunk a beodrai gróf Karácsonyi-aké, melynek néhány évvel ezelőtt elhunyt fejét, Guido grófot, mint jótékonyságáról ismert főurat tisztelte a társadalom.

A nemesi osztályban, mint akármelyik hazai nemzetiségnek, az örményeknek is egész sorát találjuk. Ezek felsorolását mellőzzük, mert e nevek legtöbbjét társadalmi tevékenységük kapcsában alább soroljuk föl.

Lássuk tehát azokat, a szellemi munka különböző ágaiban.

Abban a korban, midőn a magyar színirodalom még pólyájában volt, már ott találunk egy örmény hazafit az úttörők között. Az 1790-ben alakult »magyar színház« első előadása »Igazházi« című színmű volt, melyet Simay Kristóf írt, a ki kétségtelenül az örménység legkiválóbb családai egyikéből, a Simay-családból származik. E családból való Simay Gergely, ki az 1848/9-iki magyar országgyűlésnek korra nézve legfiatalabb tagja volt; ennek fia János, örmény költőket fordít magyarra.

Örmény eredetű a gattájai Gorove-család, melynek egyik őse László, szintén a magyar drámairodalom régibb munkásai közé tartozik. 1806 és 1807-ben »Jetzid és Hába« s az »Érdemes kalmár« czimű színműve jelent meg

Budán; — utóbbi eredeti magyar — s mint maga irá műve czíme alá: »hazai történelmen épült eredeti darab, öt felvonásokban.«

Gorove László fia István, közéletünkben fényes szerepet vitt. 1847-ben »Nemzetiség« czímű röpiratával tünt föl, a »Védegylet« elnöke volt s az 1867-ki magyar ministeriumban a földmivelési, ipar- és kereskedelmi tárczát viselte.

Az örmény származású Korbuly-családból született a feledhetlen emlékű Hollosy Kornelia, a »magyar nemzet csalogánya«, kinek neve a magyar színpad történetében arany betűkkel van beírva.

Ugyane családból származik Korbuly Imre jogtudósunk, Korbuly Bogdán, a kolozsvári nem. színház volt intendása, Korbuly József, az »Erdélyi Hiradó« szerkesztője.

Feltünő, hogy az örménység mily számos és kiváló irót adott a magyar nemzetnek. Örmény eredetű iróink: K. Papp Miklós, a »Magyar Polgár« egykori szerkesztője, Lukácsy Kristóf történetiró, Vertán Endre a 60-as években jónevű publicistikai iró, néh. Lukács Móricz a Kisfaludy-társaság tagja, Kövér Lajos az 50-es években jónevű novellistánk, Eötvös Ágoston történetiró, Bogdánffy Lajos műfordító, Tőrös Tivadar hirlapiró.

Az utóbbi évtizedben egy-egy irodalmi esemény Csiky Gergely újabb s újabb alkotása a magyar színpad számára (Janus, Proletárok, Mukányi, Bozóthy Márta, Jóslat, Spartacus, Czifra nyomorúság, Kaviár stb.) A Csiky-család a legelterjedtebb örmény családok egyike. Szépirodalmunk egy másik kiváló művelője Petelei István (Keresztek; Az én utczám), ki anyai ágon az Eránosz-családdal rokon. A 30-as években Eránosz és Eránosznét ismerjük, mint a nemzeti színház tagjait.

Szamosújvárott »Armenia« czím alatt évek óta ismeretterjesztő és szépirodalmi lap jelenik meg magyar nyelven, melyet a fáradhatlan buzgalmú Szongott Kristóf (Petőfi örmény fordítója) szerkeszt. E folyóiratban Márkovics Jakab, Govrik Gergely, Fáraó Simon, Bárány Lukács, Ávedik Lukács, Esztegár Gergely és László, Gopcsa László, továbbá

Harmath Lujza, Tutsek Anna (a »Fővárosi Lapok«-ból is ismert irónők) neveivel találkozunk.

Nevezetes örmény-család a Dánieleké, Dániel Tódor az örmények Mózese; ő vezette be népét Moldvából Erdélyországba. E családot a közélet minden terén szerepelni látjuk; Dániel Pál az országos szabadelvű club elnöke, Ernő, Márton országos képviselők. (1887-ben a magyar országgyűlésnek nyolcz örmény születésű tagja volt.) Számos család a Jakabffy-aké. Imre Krassómegye főispánja, előde Jakab Bogdán († 1887) szintén örmény volt.

Örmények különböző pályákon: Gajzágó Salamon az állami számvevőszék elnöke, dr. Pátrubány Gergely Budapest fővárosa főorvosa, dr. Pátrubány Lukács nyelvész, dr. Verzár Joachim a Margit-sziget fürdőorvosa, Lukács György és Béla államtitkárok, Lukács László és Novák Lajos miniszt. tanácsosok, Mály István temesvári, Novák Kamill b.-gyulai, Gyertyánffy Ferencz nagykikindai törvényszéki elnökök, Czárán István budapesti törvényszéki biró.

Két régibb név a tudomány terén Czecz Antalé (növénytan) s a Csáusz Mártoné (anatómia) a budapesti tud. egyetemen.

Az aradi »tizenhárom« között kettő volt örmény: Kis Ernő és Lázár Vilmos tábornokok. E kor eseményeiből ismerjük Czecz János tábornokot is, ki az emigracióval külföldre menekült, majd Délámerikába jutott, hol ma a buenos airesi (argentini köztársaság) katonai akadémia igazgatója.

Magyarország művelt kereskedői, földbirtokosai, tisztviselői közt, az ügyvédi, orvosi stb. karban még számosak, kik e derék népfajhoz tartoznak. E helyen csak a legismertebb örmény családnevek nehányát sorolom elő: Placsintár, Osztián, Voith, Ájan, Novák, Kápdebó, Ember, Temesvári, Hánkovics, Dájbukát, Ákoncz, Ámberboj, Ámirás, Duha, Ázbej, Bulbuk, Hevul, Nuridzsán, Begidzsán, Donogán, Drágomán, Dzsehez, Issekutz, Kopár, Ászlán, Zachariás, Tódorffy, Lászlóffy. (E nevek közt több oláh és orosz eredetű is van, melyek az 1672. évi beköltözés előtti korból származnak.)

Örmény testvéreink társadalmi tevékenységének vázolásánál nem feledhetem el Czárán Tivadar aradmegyei seprősi földbirtokos nevét, ki néhány év előtt 3000 darab aranyat küldött néh. Trefort Ágoston akkori közokt. miniszternek a seprősi új magyar népiskola felvirágoztatására!

*

Az örmény nyelv az iráni nyelvek közé tartozik, tehát a persa, ossét, kurd, afgán nyelvekkel rokon. Irodalma (történelem, regény, költészet, egyházi irod.) jelentékeny. Konstantinápolyban, hol a leggazdagabb kereskedők, bankárok örmények — a hirlapirodalom magas színvonalon áll s a legnagyobb tekintélyű.

Az erdélyi örmény nyelv ma már csak mint hagyomény tekinthető, melyet az örmény egyház tart fönn. Mint társalgó nyelv inkább a régibb generatiókra szoritkozik s az iskolában csak a vallásoktatásnál van hivatása.

Nagy-Örményország helyrajza.

— Álisán Leont: *Տիգրագիր Հայոց Աշխարհ.* — Nagy-Örményország helyrajza. — Velencze, a szt-lázár-szigeti kolostor nyomdája 1853. —

III.

A tél legtovább tart felső Örményországban, a hol nyolcz hónap a havazásoknak évszaka. Eriván környékén öt hóra nyulik ez évszak s a hideg nem kevésbbé metsző itt, mint Garinban; a hőmérő olykor — 26° R.-ig is leszáll. Ugyanilyen a hőmérsék Karabag, Ván és Gortug fensíkjain. Nyugaton, közép és déli Örményországban enyhébbek az éghajlati viszonyok; ugy szintén keleti Örményországnak mélyebb fekvésű tájain, Kántzág vidékén, a hol az örmény királyok téli székhelye volt, a mugan-i rónán, Diarbekir környékén.

Leginkább meglepő azonban, hogy az örök hónak határa, mely a Kaukázusban 10.000 lábnak, Európában 9000'-nak, sőt a Pyrenaeekben 8000'-nak is alája száll, Felső-Örményország leghidegebb vidékein 13.000 lábnak föléje

emelkedik, ugy hogy nyaranta valamennyi hegytető, a nagy Ararátnak kivételével, hómentes. Az Árákádzról is eltünik a hó, legfeljebb nehány sziklahasadékban marad vissza. Egy másik, nem kevésbbé érdekes tünemény az, hogy a délibb fekvésű hegyeken a Bing-gölön például és a kurdistani bérczeken, 10.500'-nyi magasságban is megmarad a hó. E tünemény magyarázatát megtaláljuk a sziklák természeti alkatában és fekete szinükben, mely szintén hozzájárúl a nap melegének fentartásához, továbbá abban a körülményben, hogy e hegyek jobbára elszigetelt kúpokat képezvén, minden oldalról ki vannak téve a napsugarak hatásának. Egy másik nézet a föld belső hő hatásának tulajdonítja e jelenséget.

Örményország me'egebb vidékein a márczius hó nyitja meg a tavaszt; legtöbb helyütt azonban csakis áprilisben jelennek meg a korai növények s e hó végén történik a vetés. Májusban virágokat hajtanak a gyümölcsfák s nyájak lepik el a völgyeket. Egy hó leteltével felhajtják a nyájakat a magasb hegyeknek oldalaira, a hol négy hónapon át legelnek. Azonban előfordulnak, különösen Garinban, juniusi éjjeli fagyok is. E vidékeken még alig fakad ki a fák rügye, midőn a thorthumi völgyekben már le lehet szedni az érett cseresznyét; a gabnakalászok még ki sem képződtek itt s Erzêngá környékén már várakoznak az arató kezére.

A hosszú telet mihamar követi a forró nyár s rövid három havi időköz alatt gazdag növényzet lepi el a termékeny, fekete földet. Az Araxes rónáján jóval hamarább áll be az aratási idő, mint a garini tájakon s leghamarább érik meg a szőlő Eriván vidékén, a hol a forróság igen nagy mérveket ölt s a hőmérő olykor 30° R-nek is föléje emelkedik. Garinban nem észlelhető ily rendkivüli különbözet a téli és nyári évszaknak hőmérséke között.

Az ösz szintoly rövid, mint a tavasz, s mihamar átengedi helyét a zord északi szelekkel beköszöntő télnek. A tavaszi évszak esőzésekkel jár, de a nyár, melynek folyamatában a déli szelek uralkodnak, annál szárazabb, ugy hogy a lakosság öntöző csatornákkal kénytelen megadni a vetéseknek a szükséges nedvességet. A levegő maga, Eriván tar-

tománytól eltekintve, tiszta és egészséges, a miről bizonyságot tesz az országnak legtöbb vidékén az élettartamnak hosszúra nyulása is.

* * *

Erdőkben nem gazdag Örményország földje, de gabnafélékben annál inkább bővelkedik s ezek megteremnek oly magas hegyoldalokon is, a minőkön Európában nem találhatók. Garinban 5.800, a Bing-göl és Ván hegylejtőin 6.500 lábnyi magasságban is elsőrendű buza terem. Ezt észlelhetni az árpánál is, melynek termési talajmagassága a mi európai vidékeinken alig éri el a 4000'-at, míg a buzáé ennyire sem nyulik fel. A szőlő, mely Európában alig tenyészik harmadfélezer lábnyi magasságon túl, az araráti síkon 4250, Ván környékén 5100'-nyi magasságban is bő termést ad.

Ugyanez az eset a faneműeknél is. A nyárfával a garini fensíkon 6000 lábnyi magasságban is találkozunk; a fehérnyárfa, mely Európában csakis hatadfélezer lábnyi magasságig tenyészik, a kis Másziszon 7.800, a Sugav hegyen 8·200'-nyi magasságban is észlelhető. Csakhogy Örményországnak erdőkben szegény vidékein a fák se vastagságban, se magasságban nem fejlődnek jelentékenyebb mértékben ki. Leginkább találhatók még erdőségek a pontusi Chaldeában, a Soganlu bérczeken, a Daig és Ararát közti tájakon s legjelentékenyebbek Artsakhban és Karabagban.

A havasi növényzet viszont igen kifejlett az örmény bérczeken, 11.000 lábnyi magasságig is felnyulik s jóval változatosabb, mint a Kaukazusban. Különösen a rejtvenösző́kről áll ez, a melyeknek fajaival csak nagy ritkán találkoznak a Kaukáz bérczein. Főleg az orvosi, a magas szárú s színgazdag virágú növényekben Örményország fölötte áll a szomszédos területeknek. Garin, Mus és Lori környékén a tulipán és liliom oly színpompában tenyészik, mint az európai utazók tanuságtétele szerint sehol másutt. A gyümölcsfélék közül említést érdemel különösen a déli vidékek szőlője; a rendkivüli bőségben termő kajszin baraczk, melyet innen hoztak be Európába meghagyván eredeti hazájának nevét (Armeniaca), a szeder, melynek fái

lehetővé teszik a selyemtenyésztést, az országnak egyik fontos jövedelmi forrását, stb. A leghiresebb gyümölcstermő vidékek Thorthum, Árdáhán, Gagzuán, Erzêngá, Ámid, Szászun, Pálu, Ván. Mint buzatermő hely a sirági fensík négyezer év óta méltó hirnévnek örvend. Örményországot, mint az illatos növények hazáját, már a latin költők is magasztalták.

* * *

Örményország állatvilága igen gazdag különösen vizi madarakban. Az ötödik századbeli örmény íróknak Garin és Ararát környékéről hátrahagyott leirásait megerősítik e tekintetben a modern utazók. Az angolok Garin város határában több mint 170 madárfajt észleltek, melyek az enyhe évszak alatt felhőszerű tömegekben szokták megszállani a várost környező rónaságot. Vannak köztük olyanok is, a melyeknek faja maig sincs tudományosan meghatározva.

A vad és házi emlős állatokban nem kevésbbé gazdag az örmény föld. Már az első — a Háik — uralkodó dynastiának korszaka alatt hiresek voltak az Örményországban tartott vadászatok, melyeken igen sokszor jelentek meg a külföldi fejedelmek is. Orosz-Örményországban meghaladja a 600.000-et a házi állatok száma s Török-Örményországból évenként több mint egy millió juhot szállítanak a szultán többi tartományaiba. Az örményországi lovak, különösen a kárábági és kurdistani paripák, századok óta nagy hírben állanak. A perzsa uralom alatt a kormány lovakat szedett össze az adónak egy részében. Eriván tartományban s az ország keleti vidékein a tevéket is tenyésztik.

Az ország folyói és tómedenczéi bővelkednek a halak legkülönbözőbb nemeiben. A Sevân-tó például tizenöt halfajt táplál, a melyek közül tizenkettő örmény vagy török nevet visel (gogag, pagtag, agindsan, ischánáczugên — fejedelmi hal, — gragdutz, bödjeg stb.) Az Árádzáni folyóban öt oriási nagyságú halfaj tenyészik, melyek közül főleg egy (a sylvius glanis) néha a czethal nagyságát is eléri. De különösen a Cyrus és Araxes gazdagok halfajakban, nevezetesen azokban, melyeket az Oroszországban és másutt is annyira kedvelt kaviár készitéséhez használnak fel. Örményország egyes vidékein számos új rovar-fajt fedeztek fel s

ismertettek meg Európával német természettudósok. A kártékony állatok közül nevezetesen egy igen nagy skorpio fajt is, a mely leginkább Ágetznik környékén s a romba dölt hajdani városok faltörmelékei között található.

Dr. Molnár Antal.

Mechithár és a bécsi mechitháristák.

II.

(Képpel.)

Ezen elhatározás után Mechithár, György magistert Moreába küldötte, hogy a tartomány állapotjáról tájékozást szerezzen és időnként értesitést terjeszszen elő a társulatnak. Három hónap múlva még más hat tagtárs küldetett oda egy örmény püspök társaságában, hogy ez szentelje fel a szerzeteseket. Nemsokára maga Mechithár is el akart társaihoz menni; de ellenségei minden követ megmozdítottak arra, hogy őtet kézre keritsék; ő azonban a kapuczinusok kolostorából elment s egy magán házba rejtőzött el. Innét ismét küldött nehány új tagot Moreába, pár nap múlva aztán ő maga is kereskedői ruhába öltözve, három társával együtt Smyrna felé vette útját.

Alig érkezett e városba, már is neszét vette annak, hogy a helytartó parancsa következtében el akarják őtet fogni; elrejtőzött a jezsuiták kolostorába. De csakhamar talált egy hajóra, a mely őtet társaival együtt Zántéba vitte. Ez a sziget Mechithárnak — jó levegője- és termékenységeért — nagyon megtetszett, úgy hogy ő a letelepedésre e helyet alkalmasnak találta. De jött Moreából egy társuk, ki biztosította őt, hogy a moreai helytartó tekintettel a félsziget népesedésére, hajlandó a társulatnak földeket adni, a melyek jövedelméből a szerzet magát fentarthatná. Ezen örvendetes jelentés után Mechithár haladék nélkül Napoli di Románia-nak vette útját 1703-ban. Itt 16 társát tökéletes biztonságban és egészségben találta, azért hála-áldozatot mutatott be a Mindenhatónak.

Miután látta, hogy Moreában a maga és társai szá mára menhelyet talált, kolostor épitéséről gondoskodott. A választás Modon városra esett. A társulat kérésére a velenczei köztársaság nemcsak helyet adott templom épitésére, hanem még két falut a társulat fentartására.

Mechithár ezután társai közül kettőt Rómába küldött XI. Kelemen pápához, kik a szerzet alapszabályait helybenhagyás és megerősítés végett a szent atya elébe terjesztették. A templom, Angelo Eno, Sebastiano Mocenigo erredes és mások segitségével csakhamar felépült. Ezen kivül a Mechithár által vett két ház kolostorrá alakíttatott át. A tanitási módszer úgy, mint a társulat alapszabályai Szt-Benedek szabályaiból voltak kivéve, melyeket a pápa helyben is hagyott. Rómából visszatért küldöttjei által örményre fordíttatta Aquinoi Tamás theologiáját.

De fájdalom, midőn a megkezdett munka már javában folyt és sikeresen előhaladt, a velenczeiek és a Porta közt háború ütött ki. Mechithár kénytelen volt társaival Moreát ott hagyni és 1715-ben Velenczébe költözött.

Miután Mechithár a reményről is lemondott, hogy visszamehessenek Moreába, társaival azon tanácskozott: vajjon nem lenne-e czélszerű, hogy Velenczében alapítsanak kolostort. Kérvényt adott be tehát a velenczei tanácshoz és kérte ezt, hogy engedjen át nekik egy klastromot. »Ha a városon kivül, a száraz földön levő klastromok valamelyikét választszátok, úgy azt ti és utódaitok örök időkig birhatjátok. Ellenben a város területén csak a ti éltetek fogytáig adhatunk nektek kolostort úgy azonban, hogy az azután ismét visszaessék az állam tulajdonába. Hosszas tanácskozás és megfontolás után 1717-ben Mechithár a köztársaságtól, a városhoz közel fekvő San-Lazzaro kis szigetet fogadta el. Mikor Mechithár övéivel ezen szigetre átköltözött, ott egy régi, elhagyott templomot, nehány üres szobát, két kutat és egy egészen elpusztult kertet talált.

Most Rómába ment, hogy társulatját a terjesztett rágalmak ellen védje. Fáradságát nagy siker koszorúzta nemcsak, hanem a pápától még felhatalmazást kapott, hogy Keletre misszionáriusokat küldhessen. Visszatért Velenczébe.

Felépült az egyszerű, de csinos kolostor, a régi templom is kijavíttatott. — Miután Mechithár annyi dicsőséges és nemes tettet vitt véghez, oly sok irodalmi munkát hagyott hátra 44 évi abbási kötelességének csodálatos módon való teljesitése után az Urban elhunyt 1749 ápr. 16-án, 74 éves korában.

Éltében tanitványai száma 50 lelkész, 10 segitő testvérből állott és mintegy 50 oly növendékből, kik több évi próba után nem tartattak alkalmasoknak a szerzetesi életre.

Az általa kiadott 30-nál több munka közül, leginkább emlitésre méltók — a már elősoroltakon kivül — »A nyelvtan elemei,« »Nyelvtan« »Hittan« (többféle kiadásban), »A lélek paradicsoma,« »Krisztus hangja,« »Máté evangelista értelmezése«, (1737) »Örmény szótár«, (1744) és a nagyon szép kiállitású »Képes szentirás« (1733). Ebből egy példányt XIV. Benedek pápának is küldött, melyre a következő választ kapta: »XIV. Benedek Pápa, a Mi szeretett fiúnknak üdvösség és apostoli áldás. — Tegnap kaptuk meg a propaganda titkárának kezeiből a becses ajándékot: az örmény Szentirást, a mely minket nagyon megörvendeztetett; ezért fogadd köszönetünket. Hasonlóképen köszönetet mondunk Neked és szerzetes társaidnak a keleti missziokért, a melyek folytonoson oly nagy hasznot hoznak. Mindnyájatokat atyai szeretettel ölelünk, Neked és összes szerzetes társaidnak apostoli áldást küldünk.«

* * *

Huszonöt év mulva Mechithár halála után, 1773-ban a társulatnak egy nagy része — ezek közt Bábik Adeodát is, ki később Ecsmiádzin érseke lett — San-Lazzaroból Triestben telepedett le. Ezek »mechitháristák« nevezetet vettek fel, míg a társulatnak Velenczében maradt másik része magát még Ántoniánusoknak (Ուսումնական) nevezte.*)

1775 márczius 30-án Mária Terézia királynő egy oklevelet adott ki, melynek értelmében az új congregationak átengedtetett egy hely örmény katholikus templom és szer-

*) Lásd — többek közt — a velenczei mechitharista-congregatio tulajdonát képező erzsébetvárosi fiók-ház homlokzatán levő feliratot.

zetház épitésére. Ezen kivül megengedtetett, hogy a társulat fiatal örményeket vehessen fel és azokat egyházi és tudományos pályára nevelhesse. A fentebb emlitett diploma megengedte azt is, hogy a társulat Keletre misszionáriusokat küldhessen vagy azokat visszahivhassa.*)

Ugyanazon időben a Triestben tartozkodó örmény kereskedőknek is megadatott mindaz a kiváltság, a mit a többi alattvalók élveztek. Ezen kivül megengedtetett, hogy az örmények is vásárolhassanak ingatlan vagyont; a congregatio pedig megvehette az eltörölt Jezsuiták joszágait. A szerzet engedélyt kapott arra is, hogy örmény és európai nyelvek betüiből álló nyomdát állithasson fel. Csak azon könyvek, melyek az utóbbi nyelveken nyomtattattak, vettettek czenzura alá; az örmény könyveket a püspök által erre kinevezett társulati tag vizsgálta meg. Templomuk felruháztatott plebániai joggal, de csak azon társulati tag viselte a plebánosi hivatalt, kit a püspök elismert. Az örménységnek külön temetőhelye volt.

A nagy királyné igen bölcsen átlátta, hogy egy ilyen társulat alapitása valamint Triest városára, úgy általában az egész államra nézve csak előnyös lehet. Ennél fogva az oklevél azon örmény kereskedőknek, kik Triestben szándékoznának letelepedni még több más kedvezményt és kiváltságot nyujt. . . . És a bölcs fejedelemnő előrelátása nem csalódott. Csakhamar több katholikus örmény család költözött át Triestbe úgy, hogy kevés idő alatt a társulatot meglehetős nagy örmény község vette körül.

A társulat czélja és hivatásához képest azonnal megkezdte működését: növendék papok nevelése, hasznos és tudományos könyvek nyomtatása s közzététele és keleti misszio. Kevés idő alatt annyira felvirágzott, szellemi és anyagi téren oly nagy előhaladást tett, hogy ellenségei rossz szemmel nézték a szerzet felvirulását. . . .

De az 1810-iki év, a társulatra nézve, nagyon szerencsétlen esztendő volt. A pozsonyi békekötés értelmében Triest I. Napoleonnak jutott. A szt-lázár-szigeti atyák, mint

*)Az olasz nyelven kibocsátott diplomának eredetije a társulat levéltárában tartatik.

török alattvalók, bántatlanul maradtak; ellenben a triestiek — mint osztrák alattvalók, figyelembe sem vétettek. A hóditó önkénye annyival inkább érezhető volt a társulatra nézve, mivel nem hiányoztak az ellenfelek és irigyek, kik sötét tervök kivitelére elérkezettnek találták az időt. Hiába védelmezte a congregatio jogát; haszontalanúl fellebbezett temérdek és egyenes úton szerzett vagyonának lefoglalása ellen. Az egyes tagok kérése, esedezése nem is hallgattatott meg. Mindent elvettek, elraboltak tőlük. Az ellenség még evvel se elégedett meg. Kegyetlen parancs adatott ki, mely a társulat tagjait arra szólitotta fel, hogy oszoljanak szét és távozzanak el. Ez volt a szorongatott atyákra nézve a legsanyarúbb csapás. Egy krajczár pénz és minden készülődés nélkül el kellett egymástól válni... Különböző irányok felé tartottak.

Azonban mindegyik szemét Bécs felé irányzá; remélték, hogy I. Ferencz is lesz olyan kegyes irántok, mint a mennyi kegyben részeltette társulatukat Mária Terézia. Igy váltak el — reménységöket Isten mindenható erejébe helyezve — egymástól, kivéve azt az egy pár tagot, kiknek Triestben kellett maradniok.

Govrik Gergely.

Cámeller György alapitványa.

Ha a jótétemény magasztos jellemvonás: akkor háladatos kötelességünk méltó szavakban dicsőiteni azt, ki jótékonyságot gyakorol. A kegyelet hervadhatlan koszorúját füzöm Cámeller György, Erzsébetváros legfőbb jótevője halántékaira, midőn bár halvány szinezéssel, de az elismerés és hála tiszta öntudatával szólok páratlan Maecenásunkról, kinek áldott emlékét a méltó utódok illő becsülésben tartják.

Ancyrai születésű Uchdián Gergely örmény, Erzsébetvárosra költözvén, itt megismerkedett Simkoján (Simonfi) Annával, kit el is vett nőül. Azon iromány — melyen Török Tódor, Ötves Lukács tanúk, valamint Dániel Mihály erzsébetvárosi plebános aláirása látható — tanuskodása szerint egybekelésekor 1000 forint nászajándékot kapott nejével.

E házasságból született nagy jótevőnk Cámeller György, ki Uchdján örmény nevét Cámeller-re (magyarúl Tevés) fordította. Bécsben élt. Mint a bécsi főtörvényszék keleti hites tolmácsa az 1790. junius 5-én kelt okmányra már nem családi Uchdján, hanem Cámeller nevét jegyezte alá. Valószinű, hogy e család Ázsiában tevék segélyével vagy tevékkel jelentékeny kereskedést üzött s műveltségénél fogva Keleten előkelő állást foglalt el; ezt jelzi a család nemesi pecsétje, melyen vért s egy tevét vezetőnek képe látható.

Erzsébetváros feledhetlen jótevője 1838 február 5-én életének 74-ik évében Bécsben elhalálozván, »nemzete iránt életében is viseltetni szokott szives indulatját — irja a tiszteletreméltó marosvásárhelyi Issekutz Adeodat udvari hivatalnok — holta utánra is emlékezetben óhajtván hagyni, Bécsben, Lipótváros, Ferdinánd-útcza, 573 sz. alatt fekvő szép és nagy házát, mely 23 lak-osztályt foglal magában, minden ahhoz tartozó fekvő s felkelhetőjével együtt végrendeletileg Erzsébetváros örmény közönségének hagyományozta.«

A derék Cámeller, midőn végrendeletét megirta, megmutatta azt, hogy jó szive egész életén át csak nemzetfeleiért dobogott. Simkoján Anna emlékére is áldást mondunk, azért, hogy a távolban, hol a szerencse csillaga ragyogott reája, sem feledkezett meg édes szülőföldjéről: Erzsébetvárosról.

Ezen nagyszerű hagyomány kezelésére 1840-ben városunk közönsége testületileg második jótevőnket: id. Kábdebó Simont kérte föl, a ki sokat fáradott ezen ügy tisztázása érdekében. Ez tervezetet is nyujtott be Erzsébetvároshoz, melynek értelmében e hagyomány, Bécsben tanitandó örmény ifjak segélyezésére fordittassék. Azonban Kábdebó Simon betegsége miatt a megbizatásról lemondván, azután a kezelés körül nehézségek merültek fel. De közbejött a bécsi kiállítás; a város közönsége ezen kedvező alkalmat felhasználván a házat 1872-ben örök áron eladta. 82355 frtot kaptunk érte, mely összeg — közmívelési czélra — a nagyszebeni fiókbankba helyeztetett el.

Most következett a legfontosabb. Ha egykor Isten jeles, előrelátó ferfiakat támasztott, minket sem hagyott most

magunkra az ég kegyelme. Ugyanis tanácskozás tárgyát a tulajdonjog képezte s ekkor támadt egy igazságszerető, tántorithatlan jellem, egy kitartó, buzgó férfiú: ez néhai Csiki István országgyűlési képviselő volt, ki fenn és lenn fáradhatlanúl abban működött, hogy ezt — a hagyomány értelmében — az erzsébetvárosi örmény közönség nyerhesse el; a mi az állhatatosság mintaképének sikerült s 38597 sz. a. kelt alapitványi levél szerint Erzsébetváros örmény egyházközségének birtokába jutott.

A miniszteri s püspöki megerősités ez alapítványt 12 tagból álló igazgató tanácsra bizta, kiket az örmény egyházközség az 1878-ban alkotott alapszabály rendelkezése szerint 3 évre választ. Jelenlegi elnöke, közszeretetben álló ezredorvosunk, Dr. Wolff Bogdán. Az alapitvány vagyona a 94000 forintot meghaladja.

Rövid dolgozatomat néhai Issekutz Bogdán szép szavaival zárom be: Ohajtandó, hogy nem csak gyászmise tartassék az elhunyt jótevő lelkeért, hanem ünnepi beszédben is dicsőittessék; hadd lássák az emberek. Hátha a követésre méltó példa másokat is hasonló jóságos cselekedetre fog buzdítani.

Ávedik Lukács.

Az új örmény énekeskönyv.

Azok, a kik elhatározták és keresztülvitték az irodalmi rovatban röviden már emlitett új örmény egyházi énekeskönyv megjelenését, kedvesebb emlékkel aligha lephették volna meg a katholikus egyházhoz buzgón ragaszkodó erdélyi örményeket, mint azzal: hogy úgy ősrégi hagyományos templomi énekeinket, valamint azokat, melyeket nem csekély számmal még a boldogult Gábrus Zakhariás ültetett át nyelvünkre s más újabbakat is a nagy közönség számára hozzáférhetővé tették. Még a legifjabb nemzedék tagjai is, kiket az életviszonyok az örmény anyavárostól messze sodortak el, áhitatos kegyelettel s a boldog visszaemlékezés örömérzetével veszik kezükbe e könyvet; mert az örmény évek múlva sem birja el-

felejteni a gyermekkorban sokszor hallott és végig énekelt vallási dalok emlékezetes szavait és melodiáját, s mindazt: a mi az egyház szokásaihoz és ünnepélyes szertartásaihoz tartozik.

Köszönet azoknak, kiknek lelkében egyházi énekeink közzétételének s ezáltal megörökítésének e nemes eszméje megfogant, s kik ilyképen a hazai örménységnek módot nyujtottak arra, hogy e dalok emlékezetükben nemzedékről nemzedékre kitörölhetlenül fenmaradjanak, s átöröklötessenek; sőt később a még hiányzó énekekkel is kiegészítve az erdélyi örmény kath. egyház hivei közt a vallási buzgalom ébrentartásának újabb állandó eszközeül szolgáljanak.

Gyermekkori emlékeim kedves tanyája, Szamosújvár, szép nagy templomoddal, te állasz előttem ismét, mint akkoron, — a most kezemben levő, örmény s magyar betűkkel telenyomtatott kötet láttára; s újból áldást mondok a felejthetetlen, nagynevű Lukácsy Kristóf emlékére, kinek jóakaró vezetése mellett, mint növendék kántor-jelölt, úgyszólván csak az egyházunk körüli szolgálatban töltöttem én, legnagyobb örömömre, a gyermekkor boldog éveit. S bár a Gondviselés úgy akarta, hogy Lukácsy terve nem valósult meg, s én körülményeimnél fogva az egyházi szolgálat helyett a gyógyszerészeti pályára léptem, a most megjelent örmény énekeskönyv olvasásánál nem vonhattam ki magam a legkedvesebb visszaemlékezések jóleső hatása alól, és újra meg újra eléneklém magamban a legrégibb keresztény egyház eredeti örmény énekeit az őseink által keletről ide hozott szentmise imákat, — a latin és magyar énekekből Gábrus által mesterkézzel eszközölt fordításokat, — valamint a náhai agg orgonamester Wagner és a ritka szép hangú előéneklőnk: Görög Kristóf által szerzett dalokat; melyeket egyházunk szentelt falai az évek hosszú során át oly áhitatra buzdítólag viszhangozának.*)

*) Szamosújvárt (a fentebb emlitetteken kivül) még néhai Görög József, mint kántor és Gócs Ede jelenlegi orgonamesterünk, szereztek kiválóbb érdemet az örmény egyházi énekek fentartása, illetőleg megörökitése körül! Szerk.

Olvasóközönségünk előtt fölösleges volna részletesen ismertetnem e nagybecsű kötet tartalmát, mert száraz lajstroma a benne foglalt énekeinknek nem nyujthatna tájékozást a könyvben megörökített szellemi kincs értékéről azoknak, kik előtt ez még ismeretlen; — az örmény kath. egyház hiveinek pedig részemről csak azt ajánlhatom (ha ugyan ily ajánlat is még szükséges volna), hogy el ne mulaszszák e gonddal és diszesen kiállitott gyüjteménynek megszerzését, mely ha egyelőre nem is ölelte föl mind azon templomi énekeinket, melyeknek szövege és dallama mindig oly kellemesen hangzik az azokkal már ismerős magyar-örménynek, — mindazáltal egy később egybeállítandó második kötet avagy legalább egy pótfüzet által könnyen kiegészíthető lesz és a hazai örménység körében pótolni fogja a különben is már csak kevés példányban fenmaradt régi »Donáczujcz« és »Zsámákirk« nevű szertartásos ima- és énekkönyveket is. Legyen tehát úgy, mint az új örmény énekeskönyv bevezetésében olvassuk: »Mozdítsa elő ezen énekeskönyv a mindenható Isten dicsőségét és a kath. egyház gyarapodását!.....

Bárány János.

Felső Armenia.

I.

A viszonyok itt az ellentétes befolyás folytán napról-napra kedvezőtlenebbek lettek. Ha visszapillantunk a helyzetet megelőző időre, édes visszaemlékezéssel telik el a kebel. Zenon a király, kinek bizalmat gerjesztő magatartása által sikerült a nemzetet magához vonni, már nem élt, és a behegedt sebek zsongása felújul, mert a parthus-római versenygés tért nyert terveinek érvényesítésére. Ártábán, fiát Árzácest az elárvult ország nyakára küldi. A mérhetlen érdekek hatása alatt Tiberius nem tehette, hogy figyelemmel ne kisérje e terjeszkedési eljárást. Messze terjedő czéljait L. Vitellius, Syria kormányzója által

akarta elérni. Ki is tüzte a káprázató érdeknek czégét Iberiában, szemei fölkeresik a szerencse-vadász Mithridátot, Pharasmanes ottani királynak fivérét, ki módot nyujt arra, hogy a császári kivánság érvényre jusson. Árzáces nevének, még a Párthiából hozott táborban sem volt népszerűsége s a párthus udvarnál otthonos ármányok a titkos összeköttetések szövődésének szabad kezet engedtek. Egy sereg élöskődő udvaroncz között találkozott elég, kikre a csillogó arany hatást gyakorolt; ezek elfogadták az alkút az iberek kezéből és Árzácest láb alól eltették; a temetés után az iber Pharasmanes foglalta el a hült helyet. Erre Ártában most másik fiát Árzest (Orodes) indította útnak, ki kénytelen volt összetüzni az eddig lenézett iberrel. Pharasmanes a zordon élethez szokott albánok s az egymást győzelemre buzdító származákkal a zsoldos párthus seregben nagy pusztitást visz véghez. A parthusok futásnak eredtek. De 36-ban Kr. u. Ártában személyesen jő Mithridát ellen. Eközben hirül hozták neki, hogy Vitellius a római haderővel útban van őt harczra hivandó. Erre a parthus visszasiet; de ekkor az ingerültség ellene oly mérvet vőn, hogy nem maradt egyéb hátra, mint északra, Hyrcania hegyei közé vonulni, és így Vitellius Tiridátot helyeztette a párthus kir. székbe.

A zaj lecsillapúlta után Tiridát feje körül az égboltozat felhőkbe burkolózott, azért a meghasonlás Ártábánnal békés úton kiegyenlíttetett s ez trónját ismét elfoglalta; Tiridát a folytonos egyenetlenségek helyéről Syriába ment. Ártábánnak állása megszilárdítására levén szüksége Mithridát nyugodt lehetett, mert egy ujjhegygyel sem bántotta Armeniát; de egy véletlen közbejövetel ez állapotnak véget vetett. A Nápolyhoz közelfekvő Caprea szigetén tobzodó Tiberius életének 78-ik évében gyalázatos kicsapongásainak fertőjében fuladt meg. Utána a derék Germanicusnak méltatlan fivére, a vesztegető Cajus Caligula ült a világ trónjára huszonöt éves korában. Ezen embert, ki állati szenvedélyeinek élt, mint hat éves gyermeket látta Ármenia hadászsarúkban (caliga) atyja oldala mellett, a király koronázási ünnepély alkalmával. E magát istenített nehézkorosnak agyában egyszer csak azon gondolat villan meg, hogy az

általa segélyezett Mithridát tőle elpártolt s a gyanusítottat rokonszenves szavakkal Rómába édesgeti. Ez be nem látva a ravaszságot, megjelent s legott letartoztatott. Börtönben ült addig, míg a féktelenül öldöklő császár a testőrsereg gyilkai által el nem veszett Kr. u. 41-ben. Most az ötvenes években levő félig eszelős és bárgyú Claudiust, Germanicusnak fivérét kiáltották ki császárnak, ki Mithridátot szabad lábra eresztette. Mire visszatért Armenia határán párthus haderővel találkozott; azért czéljának elérése végett, fivéréhez Iberiába vonult Kr. u. 41; ahhoz pedig annál biztosb reménye lehetett, mert a körülmények, melyek Ártábánt környezék, annyira megbéníták annak a magasba röpkedő cselekvési erejét, hogy saját körében is az áradozó bajnak elejét venni képtelen volt. — Fivére Gotarzes oltá ki életét s vele együtt elveszett neje és fia is. A megrémült ország Várdánt, a testvérgyilkosnak másik fivérét hivta föl, hogy a merész bűnnek nyakát szegje, ez meg is történt: a véres trón széthullott mintegy rosszúl összeillesztett test.

Míg a harcz napjai Parthiában javában folynának, a zavarosban halászó Mithridátnak segély-kiáltására Claudius maga épiti az arany hidat, hogy kegyencze boldogulhasson. A föld népe azonban ellene szegült és Demonaet országnagy a fölkelés élére állott, de a kisérlet meddő volt; mert a római erővel szemben semmi támpontja nem levén, a fölkelés ereje mint a kőre esett vizcsepp elpárolgott. A kettős éberséggel figyelő Cotys, ki Caligulától nyerte volt Kis-Armeniát, tudva azt, hogy Mithridátot mindenki gyülöli, készületeket tesz a szabadsági törekvések ösztönének kifejezést adni, de Róma a fegyverkezések megszüntetését parancsolja és így Mithridát e bajból is kigázolt.

De Parthiában, eme nyugtalan szomszédban, a viszálkodó rokonok között szokatlan egyértelműség uralkodik; mert egy erős párt titokban ellenök működött; attól tartva tehát, nehogy egyenetlenségök mindkettőjöket leverje, az ügyet akkép végezték el egymás között, hogy Várdán uralkodjék, aki aztán kedvet kapott vas kezét Felső-Armeniára tenni. De épen, midőn vadászati előkészületeket tenne, megöletett s Gotarzes újra visszatért a kir. fénykörbe, melyen addig számára csak tövisek teremtek. Most is előbbi üzelmeit folytatta, miáltal az ellenszenv azon pontig jutott, hogy az elégületlenek küldöttség által járultak Cladiushoz, hogy Meherdátot, Vononnak Rómába túszul küldött fiát adja nekik királyul. Édes kedvteléssel vette a császár eme megalázkodást az önállóságára eddig oly féltékeny nemzet részéről. Gotárzesnek igen finom szaglása volt; ez idő szerint a vetélytárssal megmérköznie nem lehetett ugyan, de főtörekvése volt erőszerzés végett az ügyet lassú huzavonával halasztani s csakugyan sikerült is az előre kijelölt római tervet a maga kerékvágásából egy kissé kitéríteni.

A vajudó ügyek menetében Edessa nagy szolgálatot tett arra, hogy Gotárzes ne legyen kénytelen legott oly sokféle bajjal szembenézni. Ezalatt Meherdatesnek is a dolga szép virágzásnak indult: Cassius, Syria kormányzója Rómából azon utasitást kapta, hogy a fiatal trónvágyó Meherdatest Eufrát partjára vezesse, nehogy puszta szóval legyen kénytelen a nehézségekkel szembe szállani Ez megtörtént s Zeugma syr határváros közelében tábort ütnek, minthogy a folyam itt legkönnyebben volt átjárható. A parton oly mozgalom uralkodik, mely semmi jót sem enged gyanittatni. Az előzményekből kifolyólag Szánátrug, Alsó-Armenia királya előtt nem volt talány, hogy a bekövetkező támadás mely oldalra fog tulajdonképen intéztetni.

Megjelentek tehát Parthiából a pártosok, hogy a megérkezett új királylyal az ügyek módozata fölött értekezzenek; de megjelenik Szánádrug is. A két ársácidának szinte túlszivélyes találkozása gonosz jövőt engedett sejtetni. Cassius látva Meherdates lomha magatartását, rendíthetlen meggyőződéssel nyilatkoztatja ki, hogy ha ily csigalassúsággal megy a dolog, hiveinek búzgalma ravasz ellenfelével szemben a feladat megoldása előtt elporlódik. — De az ifjúnak könnyelműsége túlmegy minden határon, aztán az álnok rokon ellenkezőt javasol a csak nyugalom után áhitozó, vadászat-, mulatság- és a ruha-fényűzésnek hódoló Meherdatesnek s a szives meghivásra az annyi fényes napokat élt Edessa városnak ölelkező karjaiba veti magát. [1]) Cassius

[1]) Tacitus szerint (Annal. 12. 12) Edessa ura »Ábgár« néven jön elé. De Ábgár K. u. 34-ben elhalálozott; a szóban levő dolog

előtt egygyel több áll az eshetőségek gonosz jeleiből, de intő nyilatkozatainak hangja elveszett a lakmározások zajában. Ide járult egy más hátrány is, mely miatt a sikerre épitett számitások füstbe mentek; mert a mesopotamiai közelebbi útat mellőzve, Armenián át haladott kitüzött czélja felé, de itt már a tél beálltával a nehézségek fölhalmozódtak; kimerült erővel kelt át a Tigris folyamon, csatát vesztett és árulás által ellenségének kezébe esett. [1])

A belviszály és a római ellentörekvés volt azon pont, hová a párthus királyok egész erejöket öszpontosíták s Mithridát Armeniában csak örülhetett, hogy Parthia részéről fenyegetett trónját a trónvillongások folytán eddiglen megóvhatta. De már most az ő észlelésein kivül eső oldalról tornyosult fellegekkel kell szembeszállania. Valahányszor az ő ügye rosszra fordult, Pharazmanes a testvéri lelkesedés érzetével lépett a küzdtérre; a körülmények változtával ugyanő lett romlásának is előmozdítója Pharazmanesnek fia Rhadamist, atyját ki akará forgatni iberiai királyságából. Erre szabad játékot nyert a népszerűség által, mely a vonzó külsejű, termetes ifjút környezte. Az agg király ugy hitte kikerülhetni a feje fölött tornyosuló veszélyt, ha hálátlan fiának sovár vágyait más tárgyra fordítja. Első gondolata is Armeniára esik. Az iszapba nyakig sülyedt s szalmaszál után kapkodónak képét mutatja, midőn előbbi érzelmeit lábbal tiporva kegyelt fivérét veti oda áldozatúl. A merényletre fölbátoritott ifjú atyjának tanácsára igénybe veszi az utólérhetetlenségig kiképzett szineskedést s nagybátyjához folyamodik azon ürügyelt czímen, hogy az ellene ármánykodó mostoha anyja által előidézett viszály veszélyei elől az atyjai háznak elhagyásával menthette meg magát. A menekvő látva, hogy nagybátyja családi tűzhelyén mily magasra ver fel a részvét lángja, vérszemre kapott, emellett lekötelező módora az országnagyjainak vakhiszeműségét

pedig tiz évvel későbbre esik; ekkor Szánátrug uralkodott; különben is a szineskedés ez utóbbinak jellemével teljesen megegyezik.

[1]) Fülei, a római pártfogolás gyalázatára, levágatván életben hagyatott. Gotárzes halála után Vonon, Media helytartója foglalá el a párthus trónt; ezt rövid országlása után fia, (mások szerint Gotárzes fivére) Vologeses követé. Csámcsián 2 k. 303 l.

is megnyerte. Ekkép egészen biztos lévén üzelmeinek érett gyümölcseiről rózsás kedélyhangulatban tért vissza kémjárásából Iberiába. Pharazmanes a tűzaknák föllobbantasára az időt elérkezettnek tartván, igyekezett valamely okkal előhozakodni, hogy tervét szőnyegre erőszakolhassa. Im az örv: — Állitá, hogy Mithridát, ki egyedül neki köszönheti állását, tőle az álbánok és rómaiak ellen inditani szándéklott hadjáratban a segitséget megtagadta. Ez alaptalan vádra a vádlottnak sorsa fölött vijjogó vészmadár, fiát erős haddal Armeniába küldé; gyorsalkodva jön ez és megtámadja a készületlent. A lekenyerezett hadparancsnokok egy része a győztes félhez szegődik, mások pedig nyugton nézik az eseményeket. A hatalom minden segélyétől megfosztott királynak alig maradt egyéb eszköz, mint kiragadni magát és családját a körülövezte veszélyből. Biztos számitás nélkül mint olyan, ki vakon megyen a jövőbe, a rómaiaktól védett Gorneas kastélyba menekül. [1])

Az olcsó győzelem annyira elbódítá Rhadamistot, hogy a menhelyet ostrom alá veszi; azonban átlátta, hogy elhamarkodott remény volna a feladatnak sikeres végét várni; várakozó állást foglalt. C. Pollio a római várparancsnok, a birvágy megtestesült kifejezése volt. Üzleti szempontjához tartozott annak szolgálni, aki zsebeit csordúltig megtömi. A fukar Rhadamist emberének szivét az arany bűbájával egészen behálózta s ez legott nagyon is oldalt kezdett járni. A parancsnok azon volt, hogy a századost Casperiust is a maga nézpontjának megnyerje; de ez a római lovagiasságnak egész becsértékével kárhoztatólag nyilatkozott a társkirály iránti ily hűtlen eljárás ellen. Indítványára fegyverszünet köttetett. A csábitások nem fogtak Mithridaton. Ezalatt a kötelesség érzettől áthatott római százados Iberiába érkezik és a király előtt merész játéknak nyilványitja azt, ami az ő fia által üzetik; de siker nélkül küzdött, mert ő ingadozó trónját akarja megmenteni.

Markovich Jakab.

[1]) Gárni=Kárin N. Armeniában.

Négy világrészből.

III.

3. Livorno. I. Ferdinánd toskanai herczeg volt az, ki 1593-ban Livornot szabad kikötőnek nyilvánítván, keleti kereskedőket hivott be Livornoba. Ezek között voltak örmények is.

1642-ben 12 kereskedő örmény zsoltárt nyomatott Livornoban, miből következik, hogy a mondott év előtt itt már voltak örmények. 1646-ban már több örményről van említés téve, kik közül 6 caesariai, 3 smyrnai, 2 eudoxiai (Thokat), volt közöttök új-csughái is (perzsa-örmény). 1659-ben 150 örmény volt Livornoban.

Khesis Máthosz nevű örmény 1670-ben Persiából Rómába ment, hogy ott a propagandán istenészetet tanuljon; de rövid idő múlva szándéka megváltozik és visszamegy hazájába; itt többen csatlakoztak hozzája és elhagyva otthonukat Olaszországba jőnek; letelepednek Livornoban. Máthosz, ki gazdag és ügyes kereskedő volt, társaival együtt az árúczikkeket a sáh-ok földéről hozta a toskanai herczegségbe. A kereskedés jól jövedelmezett nekik. Egyszer a kolónia jelentékenyebb tagjai összegyültek és maguk közt abban állapodtak meg, hogy minden darab árúczikket, mit ők Livornoba behoznak, megadóztatnak; az így begyült összeggel nemzeti egyházat akartak épiteni. Nemsokára hozzá is kezdettek a templom épitéséhez, de mert pénzük nem fedezte a kiadás költségeit, Máthosz sajátjából előlegezte a hiányzó összeget. 1701-ben tették le e szentegyház alapkövét és 13 év múlva Ázáriá nevű katholikosz, ki Livornon utazott keresztül, fel is szentelte azt. E templom, mely »Világositó-Szt-Gergely« nevet visel, Livorno legszebb templomai közé tartozik. A livornoi kolónia kezdetben 60 családból állott, kik nagyobb részt Új-Csughából jöttek ide; most Livornoban és környékén alig van 40—50 lélek, kik még ennyit sem tudnak örményül: »Háj jém — Հայ եմ« (Örmény vagyok). E kolónia maradványaihoz tartozik a jelentékeny Ádámi (Ádámeán) család. Az öreg Ádámi, a ki egykor a toskanai herczeg pénzügyminisztere volt, most Pisában jelentékeny állást foglal el; két fia közül egyik keresett ügyvéd, a másik kereskedő, mindkettő családot alkot. Látszik, hogy e családok között egészen még nem aludt ki az örménység szikrája; most tanulják apáik nyelvét és történelmét, gyermekeiket pedig Velenczébe küldik a mechithárista atyákhoz, hogy örményül tanuljanak. A Mihêrmán családnak is, mely most festék- és buránykereskedéssel foglalkozik, régen szép multja volt; apáik a sáhok penzváltói voltak, később Olaszországba költözésük után is jólétben éltek; fölséges nyaralójuk most nevöket viseli (»Villa Mihrman«)

A templomnak szép jövedelme van (földek, boltok...) Az első plebános Demirdseán Bedrosz és az első gondnok Ádámeán Péter volt. E templom a mult évben örmény kath. templommá változtatott át.

* * *

4. Rodosztó. Európai Törökország városai közül Konstantinápolyon kivül, legtöbb örmény lakik Rodosztóban (15.000). Tracia, Keleti-Rumelia, Bulgaria egyetlen-egy örmény kolóniája sem őrizte meg oly tisztán a nemzeti nyelvet, mint a rodosztói örmény, ki nyelv- és szívre nézve is örmény; ezek nagyobb részt fölbirtokosok, de van közöttük kereskedő is.

Rodosztó város örményei a »Szent-Király (Ս. Թագաւոր) és »Szent-Kereszt« (Ս. Խաչ) nevű város részekben laknak; többen építettek maguknak lakást az első részben, mint a másodikban; azok, kik a Szt.-Király városrészben laknak, egyszersmind vagyonosabbak is. Van zárdájuk templommal. A fiú iskolába 380 tanuló jár, a leánytanodának 150 növendéke van; néha a tanulók száma megközelíti a 700-at. A két iskola évi kiadása 6000 frt, melynek három-negyed részét a zárda fedezi földbirtokai jövedelméből, az $^1/_4$ pedig tandíjakból kerül be. A Szent-Kereszt városrész fiiskolájába 250 és a leányiskolába 85 növendék jár. E két iskolára évenként 3000 frtot költenek.

A rodosztói örmény ifjúság elég míveltnek mondható,

Smyrna 190.000 lakosa közt van 6683 örmény, kik 2 templomban imádják az Urat, van korházuk is. Itt lakik a kerületi kormányzó; a kormányzók közül Midháth pasa (1881-ben) örmény volt. Az állami hivataloknál az örmé-

nyek közül ezek nyertek alkalmazást: Ármenág Kosztánteán, kinek sok jelvény ékesíti mellét, az osztrák-magyar monarchiától is kapott kitüntetést; Dikrán Ásnán, Begián, állomás-főnök; Hovhánnesz Árevián, Hágop Sáhineán, Hájk Szimoneán, Jérám posta- és távirda-főnök. Az itt székelő 12 consulatus közül 11-nél 15 örmény tolmács van alkalmazva. A kereskedelmi kamara elnöke: Jészáján Lukács. A gőzhajó társulat tagjai (9) közt is van 2 örmény. Két iskolájuk van; ezekben 300 fiú és 210 leány tanul, ezeken kivül más nemzetiségű iskolákban még mintegy 100 tanuló nyer oktatást, úgy hogy a tanulók száma meghaladja a 600-at.

Áphion-Kárahiszár kerületben tiz örmény iskola van; ezekben 500 fiú és 100 leány tanul. A 10 iskola évi kiadása 5000 fr. Itt 1000 örmény ház (5016 lélek) van.

Joppében husz örmény család lakik. Itt az osztrák-magyar konsul és a német birodalom konsula is örmény. Az utóbbinak neve: Murádián György. A város feje: Murádián Simon; e családhoz tartozik Murádián Szérábion is, ki kitünő esze- és nyelvismeretével tiszteletet szerez az örmény nemzetnek.

Jeruzsálemben 70 örmény ház van. A Jakabféle örmény zárdában 193 személy lakik, kik között van egy patriarkha, két érsek, négy püspök, 36 vártábed, 12 szerpap, 28 növendékpap, 24 apácza, 6 övviselő, 4 diakon és 76 szerzetes.

Trabizonban sok örmény lakik. A fiú- és leány-iskola növendékeinek száma 450. A két iskola kiadása évenként 4200 frt. Van a mechitháristáknak is virágzó iskolájuk, mely szintén látogatott. Az örmények olvasó-egylete nem egy-két lapot járat. A városban és a kerületben lakó örmények száma a 30.000-et meghaladja. A trabizoni nők igen munkásak; minden női munkát ők végeznek saját kezeikkel.

Szongott Kristóf.

Az örmény népdalnokok.

— Befejező közlemény. —

II.

Örményországban már a pogány korban feltüntek a dalnokok és igen jelentős szerepet vittek. Az örmény Apollo védelme alatt állottak, kinek temploma a Dáron téren volt. Itt tették le az eskűt és igen gyakran összegyültek, hogy a nagy néptömeg előtt versenyeket tartsanak. A keresztény korban elvesztette tekintélyét a pogány isten és a dalnokok keresztelő szent Jánost választották védőjükül. A pogány templom helyére az örmények által »Szurp Gárábed« néven tisztelt védszentjüknek emeltek templomot, mely ma is, mint kegyelethely szerepel. Szentül hitte az örmény népköltő, hogy e templomban nyeri azt az erőt, melylyel énekeit, verseit szerzi.

Még ma is elzarándokolnak az örmény népköltők Szurp Gárábéd templomához, kamatcsájukat (huros hangszer) a sírra fektetik és hosszas imák és böjtök által készülnek el szent pályájukhoz.

Mint Leisth elbeszéléséből kitünik, az örmény népköltészet mintegy kiegészitő része az egyházi szertartásnak; innen magyarázható az a sok vallási reflexio, melyek a költészet termékeiben előfordulnak.

Az örmény népköltők — olvassuk tovább Leisthnál — igen nagy befolyással voltak a keresztény vallás megszilárditására az izlam ellenében.

Rendkivül érdekes s majdnem páratlan az örmény népköltők osztályozása jelentőség szerint, minél a tehetség az irányadó. A legalsóbb osztályba tartoznak a »Hách-hánoch«-ok, a kik a dalokat szerzik. A Hách-ászoch«-ok szerzik és éneklik a dalokat. A legjelentösebbek az Ásucz-ok, kik saját szerzeményeiket adják elő és hegedűvel kisérik.

A német tudósnak biztos adatai vannak, hogy az új dalok a nép között igen hamar elterjednek. Ki kételkedik most abban, hogy a nép e dalokat tovább fejleszti, változtatja, saját észjárásához alkalmazza, szóval létrehozza a tulajdonképeni népköltészetet. A keleti fantázia egész pompájában ragyog azon körülményben, hogy az örmény népköltők nagy része vak, ki — fogalmaik szerint — a külvilágtól jobban el

van zárva, az elmélkedésre annál alkalmasabb. Furcsa felfogás, mely az örmény népköltészetnek határozott kárára van. Ebben rejlik azután oka annak, hogy tanitó, elmélkedő elem, hova tovább nagyobb mértékben fejlődik ki abban a költészetben, melynek ilyen hangra legkevésbbé van szüksége.

Az »Ásucz« különösen vak, és a halandó embereknél magasabb színvonalon áll. A szent pátronus védelme alatt áll, azonban daczára ezen erős támasznak, az ilyen »Ásucz«-ok gyenge költői talentumok. Azonban vannak hivatott költők is közöttük, kiknek énekeik »nem hangzanak el, mint a fülemile ének, hanem nemzedékről-nemzedékre szállanak s elhordják a költő hirét a messze jövőbe.« És erre szolgál az ugynevezett »Dávtár«, melyben az ilyen költők költeményeiket és élményeiket fel szokták jegyezni.

Az »Ásucz«-ok nagy számáról hires volt Tiflis városa is, melylyel a legnagyobb örmény népköltőnek: Sajat-Novanak neve van összeköttetésben. Két német tudós irta meg életrajzát; Leisth az emlitett helyen és Petermann a tiflisi tájnyelvről irt tudományos értekezésében.

Ezek nyomán lássuk mi is az eseményekben eléggé gazdag életet s méltassuk kifejtett munkásságát is rövideden.

Sajat-Nova, mint az »Ásucz«-ok nagyrésze, iparos szülőktől származott. A 18. század első felében született. Költői hajlama már gyermekkorában kitünt azon buzgalomban, melylyel az örmény népénekeseket hallgatta, s a különféle hangszerek használatát megtanulta. Hosszas előkészületek után, midőn már sikere biztosítva volt, lépett a nép elé, mint ásucz. Felhagyott az iparral, nevét (Hárutjun) a népköltészet szokása szerint megváltoztatta és megkezdte érdekes mozzanatokban oly gazdag életét.

Élettörténetét olvasva — irja Leisth — önkéntelenül elénk tárul egy szerelmes troubadur képe, mert jóllehet Sajat-Nova is énekelt a földi javak hiábavalóságáról, mégis virágról-virágra szállott és a szép asszonyok kedveltje volt. Az ő dala telve érzéssel és színekkel, az ő hangjai és az ő kamatcsájátéka megsebzék a hölgyek sziveit és biztositák számára azok pártfogását és szerelmét.

Mint fennebb emlitém, az örmény népköltők művelték az elmélkedő, tanitó irányú költészetet is. Sajat-Nova is

minden érzelem gazdagsága mellett is szentelt egy nehány hangot a komoly elmélkedésnek is; ő az élet magasabb czéljait sohasem téveszti el szem elől.

Ezen kivül Sajat-Nova költészete még az u. n. didaktikus költészet mezején is termett virágokat. Magát a »nép tanitójának«, a »durva fa kigyalulójának« nevezte, s mint ilyen harczolt a tudatlanság és a harag ellen, s a jóságot minden okosságnál többre becsülte.

A vallásos költészet oltárán is áldozott költőnk; nem annyira magas röptű himnuszok, ódák által, hanem keresetlen hangon buzditva a népet erényre, és figyelmeztetve a végső számadásra. — És a vig lélek, a játszi kedély, a szenvedélyesen szerető sziv hovatovább gyengültek a költőnél; a komoly lemondás tünetei jelentek meg, míg visszavonultsága tetőpontra hágott azon elhatározottságában, hogy felveszi a szerzetesek szőrruháját s Istenének fog élni. S tervét csak hamar teljesité is; a költő, ki egy országot futott be, most egy szük czellába vonultan él; a költő, ki szebbnél szebb nők társaságát élvezé, most a hachbati kolostor szerzeteseinek komor »memento mori«-jával kénytelen megelégedni.

És a meghasonlott lélek, a vezeklő költő jól érzi magát; nem zavarja semmi, s talán ott senyvedt volna el végkép, ha egy új költő sikereinek hire be nem jutott volna magányába s fel nem ébresztette volna benne a már-már végkép elszunnyadt hírszomjat.

Leveté a szőrruhát, kezébe ragadá drága kamatcsáját s egy Tiflisben tartott versenyen fényesen legyőzé új kollegáját. Ezután ismét visszavonult a zárdába, honnan csak a tárogató hangja hivta ki, midőn Mohamed Tiflist ostromlá. A perzsa csapatok oltották ki azt az életet, melynek működésére Örményország mindig büszke lesz.

Énekei közül sok elveszett. A megmaradtak között van 45 örmény költemény, ezeken kivül tatár és georgiai nyelven is nehány.

Azonban e kevés is elég arra, hogy Sajat-Nova nevét örökké fentartsa, s hogy a davtár, mely ezeket megőrzé, az örmény nemzet egyik legbecsesebb ereklyéje maradjon.

Esztegár László.

Kisebb közlemények.

Örmény családnevek. Folyóiratunk munkatársa: Csiky Lukács örmény kath. plebános Simferopolban, levelében felsorolja hiveinek családneveit. E nevek között olyanokat is találtunk, melyek azonosak a hazai örmények neveivel. Apáink több ideig laktak Krimben; ők kiköltöztek, de nehány család ott maradt. Innen ered a név-azonosság a beköltözött hazai és az ott maradt örmény családok közt. Érdekesnek találtuk az azonos neveket folyóiratunkban is közölni: Gádárine Ávediszeán, Hovhánnesz Kárájan (kárá török szó = fekete. E család Örményországban Szévján nevet visel; a régi Moldova-Oláhországban Szévján örmény nevét szó szerint Nyegrutz-ra fordította; a Nyegrutz család egyik ága a hazában nevét Feketé-re magyarosította). Hovszep Dsermágián. (Dsermág örmény szó = fehér. A Dsermág-ok hazánkban Fehér-ek.) Gárábéd Máljján. Krikor Márkárián (hazánkban: Markovich. Az örmény ián, ján, eán családnévképző = a szláv vich és magyar fi-vel.) Hovhánnesz Nerszeszián, Márdirosz Sáhineán. Chácshérész Dsêrácheán (Dserách, dsirách örmény szó = gyertya. A Dsêrách-ok hazánkban Gyertyánffy-ak). Meszrovb Számuelián. Thákuhi (Regina) Száhágián. E család hazánkban Izsáki, Izai nevet visel. A Száhág szóból lett a Gaj-zágó és I-zzekutz családnév is.)

Hány örmény van a kerek földön? A Szent-Pétervárott megjelenő »Svet« című orosz hetilap az összes örmények számát 4,047.753-ra teszi; és pedig

Törökországban van	2,525.525	lélek.
Oroszországban	1,391.620	»
Persiában	54.695	»
Osztrák-Magyarországban . . .	23.463	»
Bulgáriában	9.250	»
Romániában	13.200	»

India-, Birma-, Afganistánban, Habesben, Franczia-, Olasz-, Angolországban és Amerikában elszórva van . 30.000 lélek.

A »Svet« nem pontos adatokat használt. A kezeink közt levő, megbizható legújabb források szerint az összes örmények száma az öt milliót meghaladja.

Irodalom és művészet.

Az európai sajtó az örményekről. Valamint a lapok, úgy a havi folyóiratok is sokat foglalkoznak az örményekkel, az örmények élete-, történelme-, nyelvével, irodalmával és a t. A »Daily News« nem rég egy hosszú czikket közölt, melyben czikkíró említést tesz korunk jelentékeny örményeiről, az örmény tábornokok-, festők-, a kiváló államhivatalnokok-, egyetemi tanárok-, színészekről, irókról. A »Revue Francaise« havi folyóirat a napokban egy történelmi czikket tett közzé, mely előbb a »háj« és »hájk« szavakról szól; azután olvasóit megismerteti az örmények múltjával, régi Örményország szervezetével. Átáni asszony a »Nouvelle Revue«-ben »Le Couvent arménien de Venise« czim alatt megjelent dolgozatában beszél a velenczei mechitháristák zárdájáról, felsorolja azoknak neveit, kik e klastromot meglátogatták, vagy itt is laktak, hogy az örmény nyelvet és irodalmat megtanulják, vagy itt is laktak, hogy az örmény nyelvet és irodalmat megtanulják, mint pélq. lord Biron. A londoni »Daily News« és a new-yorki »New-Iork Times« hosszú czikk-sorozatokat közöltek, melyekben rövidletben az egész örmény történelemmel megismertették olvasóikat kezdve Hájgtól napjainkig. A »Revue Bleue« egy Örményországban és Kis Ázsiában tett érdekes útleirást közölt. Végre a »Revue Britanique« folyóirat és a »La Geographie« lapban az örmények életéről igen érdekfeszitő rajzokat olvasunk.

»Ádámián Hamlet szerepében.« Odessában a mondott czim alatt egy füzet jelent meg. Irója az orosz Jariskin, ki munkájában azt mondja, hogy Ádámián, Hamlet szerepében magasabban áll mindazoknál, kik valaha e szerepet játszották.

Örmény szintársulat Bákuban. Bákuban az örmény szintársulat működését megkezdette. Első nap Szuntugeán »Pepo« czimű darabját adták elő. Az előadásokat sokan látogatják. A társulat legjobb tagja Cshêmêsgeán; a többi tagok is jól játszanak.

Közgazdasági élet.

Állattenyésztés az új-bájazedi kerületben. Minden gazda csordáját, nyáját, szóval barmát fogadott kurd pásztor gondozására bizza. Az örmény gazdák maguk látják el a pásztorok családjait ingyen élelemmel és szállással. Azt a nyájat, mely 700—800 juhot számlál, két pásztor őrizetére bizzák. A pásztor évenként kétszer kap fizetést. A márt.—sept.-re adott fizetést nyári, ellenben a szept.-márt. időszakra kapott fizetés télinek neveztetik. Báránynyal fizetnek. Minden 15—20 juh után egy bárányt kap. Ha a nyájak a falu közelében legelnek, akkor maga a gazda veszi számba a tejet, vajat, sajtot; de ha a nyáj tőle távol van, akkor a pásztor számol be ezekkel. Minden juh után, melynek egy báránya van, 3 font vajat és 6 font sajtat szolgáltat be; azon juhok után, melyeknek bárányai eldöglettek, sem vajat, sem sajtot nem kér a gazda. Egy-egy tejelő tehén után 12 font vajat kap a gazda. — Mivel a faluban mindig van eladó hús, a gazda soha sem fogyaszt a maga nyájából; ellenben a pásztor, ha húsra éhezett, megfogja a nyáj legszebb juhát, leöli és étvágygyal elkölti. Gazdájának aztán beszá-

mol a leölt juh fejével vagy lábával. »Ime a jel — mondja — csak ennyit hagytak meg egyik juhadból a farkasok.« És a gazda nem szól semmit; mert a pásztor nem köteles a farkasok által szétszaggatott juhnak árát visszatéríteni; de ha a juh elvész vagy azt tolvajok viszik el, akkor kártérítéssel tartozik. Legtöbb esetben azonban a jószívű gazda ezt is elengedi nekik. Ha néha napján azzal áll elő a pásztor, hogy egyik vagy másik juh beteg, a gazda akkor se öleti le azt, hanem így szól: »Hát ha jobban lesz«.... És vár addig, mig elpusztul a szegény állat.

Anatoliai vasút. Angol-német társaság közösen építi azt a vasútat, mely Izmidtől Anatolia fővárosa: Angorába vezet. A munka serényen folyik, azért a szakértők azt hiszik, hogy e szükséges közlekedési út 1892-ben már át lesz adva a forgalomnak. Sok hasznot várnak az angolok ettől az útvonaltól. Anatolia baromállománya, terményei és bányái jelentékeny vagyont képviselnek. Angora saját terményeit viszi a piaczra, melyeknek mennyisége évről-évre szaporodik. Kecskeszőr, bőr festőanyag, gyanta, viasz és a t. itt nagy helyet foglalnak el a kereskedésben. De a kereskedelmi szemponton kivül még a politikai tekintet is sürgősen követeli, hogy e vonal minél hamarább kiépittessék. Az izmid-angorai vasút a Diarbekirbe vezető hadászati útnak első része és igy képes lesz megvédeni Örményországot és az Euphrat mellett fekvő tartományokat.

Mi újság az örmény világban?

Katholikus missziók. Manning angol bibornok, mint irják, katholikus hittérítőket szándékszik küldeni a kisázsiai szakadár-keresztények közé, hogy az azon vidéken, különösen Örményországban elterjedt anglikán és ámerikai misszionáriusok protestans hittérítését ellensúlyozzák a nagyobbára orthodox lakosság körében. Részünkről csak örülni tudnánk az angol katholikus missziók sikeres működése fölött!

Hogy szedik az adót Torokországban? A marseillei »Armenia« 1889. nov. 6-iki száma ezeket irja: Egy örmény, ki a Kárpert mellett fekvő Pèzmusen falúból való volt, nem tudta az adót a maga idején kifizetni; azért megfogja négy török adószedő, levetkezteti és testét olajjal bekenve julius havában a napra fektetik és ott hagyják; estve jönnek, de csak mozdulatlan holt-testet találnak. Szegény, kinok közt kiadta lelkét!

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.

KRÓNIKA.

Főigazgatói látogatás. Április 17-én jött dr. Erődi Béla városunkba; más nap reggel jelen volt a tanuló ifjúság miséjén, aztán pont 8 órakor feljött a gymnasiumba. Bement az osztályokba, hogy meghallgassa a tanulók feleleteit. Egy-egy osztályt többször is meglátogatott. Április 18-án tisztelgett a tanári kar a főigazgatónál, ki az igazgató üdvözlő szavaira igen szép választ adott. Meglátogatták a főigazgatót még Szabó János gör. kath. püspök, Placsintár Dávid polgármester. Megnézett a főigazgató mindent. Apróra megnézte a természetrajzi, természettani, földrajzi szertárt, a vegytani készülékeket, a könyvtárt, a leltárakat, a rajztermet, a tanuló ifjúság rajzait és irásbeli dolgozatait; a tornahelyiség sem kerülte ki figyelmét. Ápr. 19-én értekezletre hivta össze a tanárokat; ekkor közölte velök észrevételeit és adott igen talpraesett utasitásokat. Az iskolai épületet megfelőnek, a helyiséget elégségesnek találta; a tanulásban tanusitott eredményt kielégitőnek mondotta. Másfél napot töltött az osztályokban e kiváló tanférfiu, ki 20 éves tanpályáján szerzett bő tapasztalatait szivesen közli másokkal. Habár sokat tud, mégis szerény; szakszerűen szól hozzá minden tárgyhoz. Bánásmódja megnyerő, módszere kitünő. A tanuló, kihez ezt a megszólitást intézi: »Édes fiam«! nem ijed meg tőle, hanem atyai szép intéseit, figyelmeztetéseit köszönettel fogadja. Szóval megvannak benne mindazok a nélkülözhetlen tulajdonok, miket a szakember a főigazgatóban keresni szokott. Különb tanférfiút nem találhatott a magyar kormány e fontos állásra dr. Erődi Bélánál; éppen a legalkalmasabb neveztetett ki főigazgatónak. — Csak harmadnap április 19-én délután távozott el körünkből, hol kedves emléket hagyott hátra, derék főigazgatónk. A polgármester és a tanári kar kisérték ki az indóházig..

Hazai örmény feltalálók. A »Jogtudományi közlöny« ján. 19-i számában olvassuk, hogy dr. Szentpétery János, tordai orvos, hordozható hullaasztalt talált fel, melyet úgy a szakférfiak, mint a véleményező egyetemi tanácsok, haszonvehetőnek nyilvánitottak. — Kapcsolatban ezzel megemlitjük, hogy pár évvel ezelőtt Korbuly József előbb szolnoki, most aradi vasúti gépész-mérnök vasgyaluló-gép készüléket talált fel. — Ugyancsak az örmény eredetü nagybányai gyógyszerész Hándsulovits Kristóf közkelendőségnek örvendő kapszula-gyárt állitott fel Nagybányán. A legtöbb hazai gyógytár az általa feltalált kapszula-gyár készitményeiből látja el magát. — Korbuly Zachar ó-radnai lakos saját szerkezetü igen czélszerü méhköpüket készit.

Irodalomtörténeti adatok. Abból a hézagpótló munkából, melynek érdemes tudósunk: idősb Szinnyei József »Magyar irók élete és munkái« czimet adott, megjelent az I. kötet 1. és 2. füzete. Annak bebizonyitására, hogy mily lelkiismeretesen használta fel derék irónk a rendelkezésére állott adatokat, csak egy esetet hozunk fel. Folyóiratunk januáriusi (1890) füzetéről, mely Ákontz-Kövér István életrajzát és arczképét hozta, a csak két héttel később megjelent gondos munkájának 46 oldalán már említést tesz. Az 1. füzet

három örmény íróról emlékszik meg: dr. Ábrahám Bogdán, Acontius (Akontz) és Ágoston Antal. Miután Akontz-Kövér István életrajzát már közreadtuk, dr. Ábrahámról csak egy-két sorban szól (gondoskodni fogunk arról, hogy folyóiratunkban dr. Ábrahám teljes életrajza jelenjék meg) — a füzetből azt, mit Ágostonról ir, szó szerint átveszszük: Ágoston Antal a Szent-István és Szent-László társulatnak titkára, született 1829-ben; midőn iskoláit végezte, kitört a magyar szabadságharcz s ő is a honvédek közé állott és a 10. zászlóalj segédtisztje lett; 1849. máj. 19 kinevezték főhadnagynak; az év végén az osztrák seregbe soroztatván, Olaszországba vitték; többnyire ott és Dalmácziában szolgálván, csakhamar tiszttó lett. 1859-ben mint főhadnagy vett részt az olasz hadjáratban. — A hat nyelvet tudó művelt férfiú 1860-tól az Idők Tanúja s később egy évtizednél tovább a Magyar Állam belmunkatársa volt, irt a Honvédbe is (1867.) — 1862/3-tól 1874/5-ig a József műegyetemen az olasz nyelv és irály tanitója. — 1864-ben megválasztották a Szent-István-, utóbb a szent-László-társulat titkárává. A Kath. Hetilapot 1874-től haláláig szerkesztette. Meghalt 1887. ján. 28. Budapesten. — Munkái: 1, Kis olasz tolmács, Pest. 1864. 2 Az 1869-iki egyetemes zsinat. Doupauloup Bódog után ford. U. o. 1868. — 3. A kandallónál. Elbeszélések külföldi írók műveiből. Eger. 1878. — 4. Családi körben. Elbeszélések külföldi írók műveiből. Budapest. 1880.

„Az első erdélyi magyar hirlap." Habár az »Armenia« szaklap, mégis említést teszünk Gyalui Farkas széptollú kolozsvári hirlapirónak a mondott czim alatt közreadott füzetkéjéről, mely nemcsak az első erdélyi magyar hirlap keletkezésének körülményeiről szól, hanem annak 11 számából érdekes mutatványokat is közöl.

Tudományos előadás. Nuricsán József képzett, fiatal chemikus, városunk szülöttje, ki a fővárosban mint tanár működik, Budapesten a természettudományi társulatnak egyik közelebbi nyilvános szakülésében (mint már több alkalommal) érdekes előadást tartott. Az előadás tárgya ezúttal a vegytani kisérletek, nevezetesen az oxidatio köréből volt meritve. Nuricsán legutóbb a mult évi deczember hóban tartott, népszerű hangon, ismeretterjesztő ásványtani előadást; mely alkalommal a fémekről értekezett.

Gyertyánffy László, torontál-megyei birtokos és megyei bizottsági tag Déltirolban, Rivában elhalt. Gyertyánffy egy előkelő magyar-örmény család ivadéka, mely rég nemességet nyert s a »bobdai« előnevet viseli. Az elhunyt, mint a Bocskay-huszárok hadnagya küzdötte végig a magyar szabadságharczot. Kiss Ernő tábornok csak úgy volt képes az általa különösen kedvelt Gyertyánffy Lászlót megmenteni, hogy közbevetvén magát, a magyarok által elfogott két osztrák törzstiszttel cserélte ki őt. A boldogult, kinek özvegye: született Márkovics Gábriella úrnő, — csak ötvenkilencz évet élt. Béke poraira!

☛ **Az „ARMENIA" előfizetési ára egész évre 4 frt, félévre 2 frt. — Minden küldemény a szerkesztőséghez intézendő. — Az előző három évfolyamból teljes számú példányokkal szolgálhatunk. Egy évfolyam ára 4 frt.**